

УДК 911.3

Вікторія Панкратьєва

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В роботі представлені результати суспільно-географічного дослідження системи освіти Луганської області. З позиції суспільної географії запропоновано тлумачення сутності поняття «освіта». Проведено аналіз функцій освіти, на основі узагальнення їх класифікацій виділено соціокультурні, соціоекономічні та соціополітичні функції. Окрема увага приділена характеристичі ноосферно-світоглядної функції освіти. Використовуючи методи просторово-часового аналізу, виконано групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти. Визначені проблеми та запропоновані напрями удосконалення системи освіти регіону.

Ключові слова: освіта, функції освіти, рівень розвитку освіти, територіальні особливості, групування.

Вікторія Панкратьєва. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ. В работе представлены результаты общественно-географического исследования системы образования Луганской области. С позиции общественной географии предложено толкование сущности понятия «образование». Проведен анализ функций образования, на основе обобщения их классификаций выделены социокультурные, социальноэкономические и социополитические функции. Отдельное внимание уделено характеристике ноосферно-мировоззренческой функции образования. Используя методы пространственно-временного анализа, выполнено группирование районов и городов областного подчинения Луганской области по уровню развития системы образования. Определены проблемы и предложены направления усовершенствования системы образования региона.

Ключевые слова: образование, функции образования, уровень развития образования, территориальные особенности, группирование.

Victoria Pankratieva. TERRITORIAL FEATURES AND WAYS OF IMPROVEMENT OF EDUCATION SYSTEM IN LUGANSK REGION. The article deals with the results of the socio-geographical research of education system in Lugansk region. From the perspective of social geography proposed the interpretation of the essence of the concept of "education". The analysis of the functions of education, based on a generalization of the classifications identified socio-cultural, socio-economic and socio-political functions was conducted. Special attention is paid to the characteristics of the noosphere and ideological functions of education. Using the methods of space-time analysis performed grouping of districts and cities of regional subordination of Lugansk region on the development of the education system. Identified the problems and proposed directions for improvement of the education system in the region.

Keywords: education, functions of education, level of education, territorial features grouping.

Актуальність. Постановка проблеми. Освіта є однією з основ формування економічного, соціокультурного та духовного фундаменту суспільства. Завдяки зміцненню та нарощуванню освітнього потенціалу стає можливим забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Підвищення рівня освіти населення позитивно впливає на покращення ряду соціальних характеристик суспільства, таких як стан здоров'я, рівень злочинності, показники безробіття, громадянська позиція тощо. Освіченість населення позначається на якості його життя, впливає на його конкурентоздатність на національному та міжнародному ринках праці, є передумовою переходу від індустріального до інформаційного суспільства, в якому головна роль належить знанням та методам і способам їх передачі від покоління до покоління. У зв'язку з цим важливим завданням сьогодення є забезпечення доступності освіти для кожного громадянина України відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, створення умов для самореалізації кожної особистості на основі навчання упродовж життя [2]. Це вимагає проведення комплексних суспільно-географічних досліджень системи освіти України та її регіонів, актуальність та важливість чого підтверджується необхідністю оптимізації мережі дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів у відповідності з освітніми потребами населення конкретних територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Освіта виступає об'єктом дослідження різних наук, зокрема педагогіки, соціології, філософії тощо. На сьогоднішній день підготовлено значну кількість публікацій, присвячених аналізу різних аспектів системи освіти України, зокрема роботи А. Байназарова, П. Вірченка, Н. Горожанкіної, О. Заячук, О. Корнус, Т. Мельниченко, К. Січкаренка, В. Стецького, О. Трусій, Н. Флінти тощо. З позиції суспільної географії проведені регіональні дослідження системи освіти Харківської, Тернопільської, Чернівецької, Дніпропетровської та інших областей. Проте дослідження системи освіти Луганської області мають фрагментарний характер.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Мета даної роботи – виявити територіальні особливості системи освіти Луганської області, визначити проблеми її розвитку та запропонувати напрями її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Існуюче в науковій літературі різноманіття підходів щодо тлумачення сутності поняття «освіта» викликано системністю та багатогранністю аналізу даного об'єкту. Традиційно, освіта розглядається у декількох аспектах: у якості соціального інституту; як освітня діяльність та її результати, що трактуються поняттям «освіченість»; як система освіти – ієрархічна сукупність освітніх організацій, пов'язаних між собою управлінням; як різновид соціального процесу [4]. Застосовуючи суспільно-географічний підхід, пропонуємо розглядати освіту як складову соціогеопроецесу, що

проявляється у послідовній зміні рівня освіченості населення у відповідності з історико-географічними, етно-культурними, ментальними та соціально-економічними особливостями певної території.

Сутність освіти проявляється, передусім, в її функціях, які визначаються неоднаково, що залежить від соціально-економічних особливостей розвитку країн і регіонів та історичних періодів їхнього існування. В науковій літературі існує чимало спроб визначити та охарактеризувати функції освіти. Зокрема, В. Луговий, аналізуючи освіту як соціальний інститут, розмежував її зовнішні та внутрішні функції, виділивши наступні: «соціально-організаційна», «цілеспрямована соціалізація індивідів», «індивідуальне окультурення людини», «індивідуальне культурне піднесення людини», «природоохоронна», «повнота передачі надбань культури суб'єкту діяльності» та «забезпечення саморозвитку освітньої системи». До внутрішніх функцій освіти ним віднесено педагогічно-творчу; фіксації і збереження педагогічної інформації; трансляючо-залучаючу; суб'єкто-відтворюючу; функцію самоорганізації та саморозвитку [1].

На думку Л. Хижняк, головними функціями освіти є культурна (трансляція знань і культурних зразків), соціальна (участь у процесах соціалізації особистості), економічна або професійна (підготовка і перепідготовка кадрів, формування соціально-професійної структури суспільства), ідеологічна (виховання громадянина, лояльності до наявних інститутів, підтримка моральних норм), соціально-селективна (освіта є каналом соціальної мобільності та інструментом відтворення соціальної нерівності) Дані функції чітко розмежовуються між підсистемами освіти. Так, дошкільна та загальна середня освіта реалізують переважно соціальну та культурну функцію, професійно-технічна та вища освіта – економічну функцію [6].

В роботі Т. Тухтарової зазначено, що до функцій освіти належать: пізнавальна, виховна, гуманізаційна, розвиваюча, перетворююча, прогностична, координуюча, адаптивна, профорієнтаційна, підготовки до трудової, суспільно-політичної діяльності та інше. Усі вони взаємопов'язані і взаємодіють у різних варіаціях [5].

Функції освіти, згідно з їх класифікаціями, об'єднано у три групи: соціокультурні функції – визначають особливості формування суспільства та забезпечують розвиток його соціального, культурного та духовного середовища; соціоекономічні функції – проявляються у становленні територіально-виробничої структури суспільства, а також у формуванні інтелектуально-професійного потенціалу соціуму; соціополітичні функції – забезпечують входження суспільства у глобальний та європейський освітній простори на засадах соціальної безпеки та просторової мобільності населення. Також слід окремо наголосити на *ноосферно-світоглядній функції освіти*, що проявляється у здатності освіти забезпечити формування світових, цивілізаційних, загальнолюдських цінностей та норм поведінки. Дана функція освіти націлена на створення цілісного ноосфе-

рного світогляду людини, за рахунок чого стає можливим вирішення ряду сучасних проблем суспільства. Враховуючи складні соціально-економічні та геополітичні процеси, що сьогодні відбуваються в світі, лише освіта в змозі забезпечити формування світогляду людини, його менталітету з урахуванням природно-географічних та економіко-географічних особливостей конкретних територій та відповідно до соціального замовлення та соціально-економічних потреб країн та окремих регіонів.

Система освіти регіону, зокрема Луганської області, тісно пов'язана з особливостями його системи розселення населення, господарського освоєння території, спеціалізації економіки тощо. Суспільно-географічне дослідження регіональної системи освіти потребує застосування як традиційних, так і новітніх підходів та методів.

Аналіз системи освіти Луганської області виконано у декілька етапів. На першому етапі розкриті теоретико-методичні аспекти дослідження, сформована інформаційна база даних, що включає 108 показників за період 2007-2011 рр. у розрізі районів та міст обласного підпорядкування. На другому етапі встановлені особливості сучасного стану системи освіти Луганської області на основі аналізу її компонентно-функціональної структури. На наступному етапі дослідження виявлені територіальні особливості розвитку системи освіти регіону. З цією метою застосовано методи моделювання траєкторії розвитку суспільно-географічних об'єктів у багатовимірному нормованому просторі, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів та ранжування суспільно-географічних об'єктів за показником їх сумарного рейтингу [3].

Для аналізу відібрані параметри, які попередньо були розраховані за допомогою перших двох вказаних методів:

1. Косинус кута між траєкторією руху об'єкту та оптимальною траєкторією.
2. Шлях, пройдений об'єктом за визначений період часу.
3. Відстань поточної точки руху об'єкту від початку координат.
4. Відрізок дистанції до точки максимального розвитку.
5. Критерій прогресу.
6. Площа багатокутників.
7. Сума індексів.
8. Інформаційна ентропія.

За кожним параметром здійснено ранжування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за період 2007 – 2011 рр. та обчислено їх сумарний рейтинг. За значенням сумарного рейтингу проведено знову ранжування районів та міст. Підсумковий рейтинг уявляє собою суму рейтингів соціогеосистем за значенням їх сумарних рейтингів по кожному параметру. Відомо, що чим менше значення рейтингу, тим стан розвитку системи кращий. Результати розрахунків наведено у табл. 1, табл. 2 та на рис. 1 та рис. 2.

Таблиця 1

Значення сумарного рейтингу районних соціогеосистем

	Рейтинги								Сумарний рейтинг
	Косинус кута між траєкторіями руху	Пройдений шлях	Відстань від початку координат	Відстань до точки максимального розвитку	Коефіцієнт прогресу	Площа багатокутників	Сума індексів	Інформаційна ентропія	
Антрацитівський	10	13	16	12	14	14	12	12	103
Біловодський	11	17	11	11	11	11	11	11	94
Білокуракинський	5	14	10	15	13	15	15	16	103
Краснодонський	6	15	15	13	15	12	13	13	102
Кремінський	3	10	9	7	9	9	7	9	63
Лутугинський	2	4	3	2	2	2	2	1	18
Марківський	18	16	14	17	16	16	17	17	131
Міловський	17	11	17	18	17	17	18	18	133
Новоайдарський	1	18	18	16	18	18	16	15	120
Новопсковський	13	5	6	8	6	6	9	7	60
Перевальський	9	2	4	4	4	4	4	3	34
Попаснянський	7	8	13	10	10	10	10	10	78
Сватівський	16	6	8	6	7	7	6	6	62
Свердловський	14	1	1	1	1	1	1	5	25
Слов'яносербський	15	9	7	9	8	8	8	8	72
Станично-Луганський	8	7	5	5	5	5	5	4	44
Старобільський	4	12	2	3	3	3	3	2	32
Троїцький	12	3	12	14	12	13	14	14	94

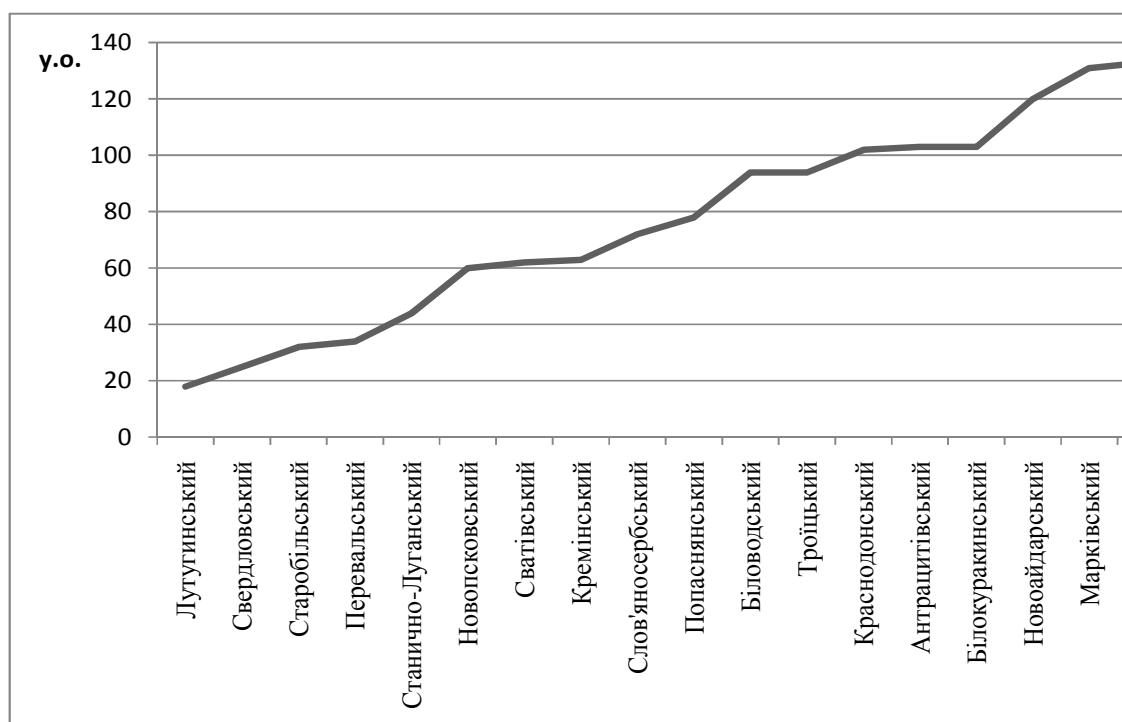

Рис. 1. Ранжування районних соціогеосистем Луганської області за сумарним рейтингом (побудовано за власними розрахунками автора)

Таблиця 2

Значення сумарного рейтингу міських соціогеосистем

	Рейтинги								Сумарний рейтинг
	Косинус кута між траєкторіями руху	пройдений шлях	Відстань від початку координат	Відстань до точки максимального розвитку	Коефіцієнт прогресу	Площа багатокутників	Сума індексів	Інформаційна ентропія	
Алчевськ	12	10	4	7	4	5	5	4	51
Антрацит	6	9	8	8	8	8	8	5	60
Брянка	7	5	12	13	12	13	12	13	87
Кіровськ	2	12	14	14	14	14	14	14	98
Красний Луч	14	2	3	3	3	3	3	2	33
Краснодон	5	6	10	10	10	10	10	10	71
Лисичанськ	3	4	5	5	5	4	6	6	38
Луганськ	4	1	1	1	1	1	1	9	19
Первомайськ	13	3	11	11	11	11	11	12	83
Ровеньки	1	8	6	4	6	6	4	3	38
Рубіжне	9	11	13	12	13	12	13	11	94
Свердловськ	11	7	2	2	2	2	2	1	29
Северодонецьк	10	14	7	6	7	7	7	7	65
Стаханов	8	13	9	9	9	9	9	8	74

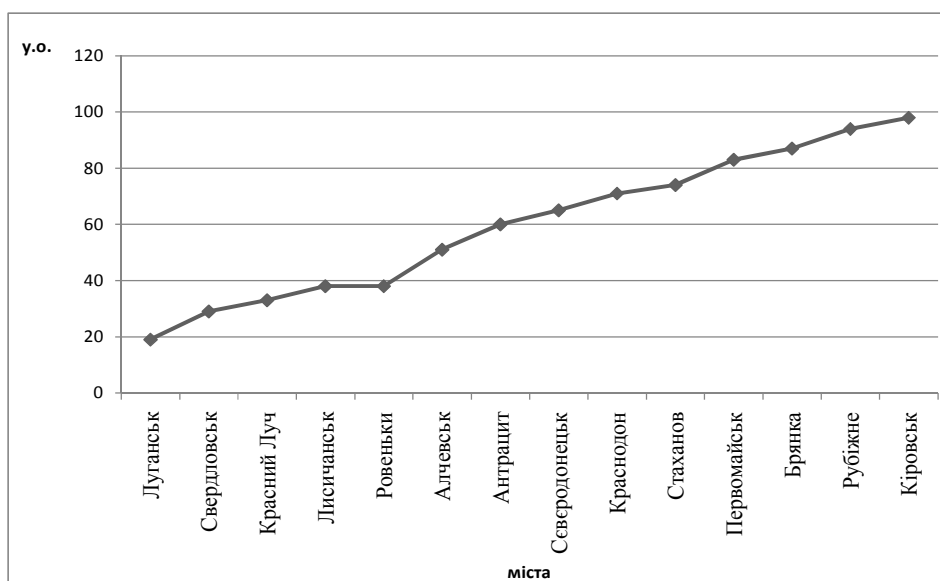

Рис. 2. Ранжування міських соціогеосистем Луганської області за сумарним рейтингом (побудовано за власними розрахунками автора)

Результати ранжування покладено в основу групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти (рис. 3).

До першої групи з високим рівнем розвитку системи освіти увійшли м. Луганськ, а також Лутугинський, Свердловський, Старобільський, Перевальський, Станично-Луганський райони. Для даних

соціогеосистем характерні високі показники критерію прогресу, що свідчить про ефективність розвитку їх систем освіти. Крім цього, м. Луганськ та вказані райони виділяються з-поміж інших міст та районів Луганської області за основними критеріями, що аналізуються, з чого можна робити висновок про високий рівень розвитку їх систем освіти.

Другу групу утворили міста Красний Луч, Се-

веродонецьк, Лисичанськ, Алчевськ та Краснодон, а також Новопсковський, Сватівський, Кременський, Слов'яносербський, Попаснянський райони. Рівень розвитку системи освіти даної групи оцінюється як достатній, міста та райони цієї групи за основними параметрами дещо поступаються лідерам.

До групи з середнім рівнем розвитку системи освіти потрапили міста Алчевськ, Антрацит, Северо-

донецьк, Краснодон, Стаханов, а також Біловодський, Троїцький, Краснодонський, Антрацитівський, Білокуракинський райони.

Низький рівень розвитку системи освіти спостерігається в містах Первомайськ, Брянка, Рубіжне, Кіровськ, а також в Новоайдарському, Марківському, Міловському районах, які займали останні місця в рейтингу за основними параметрами.

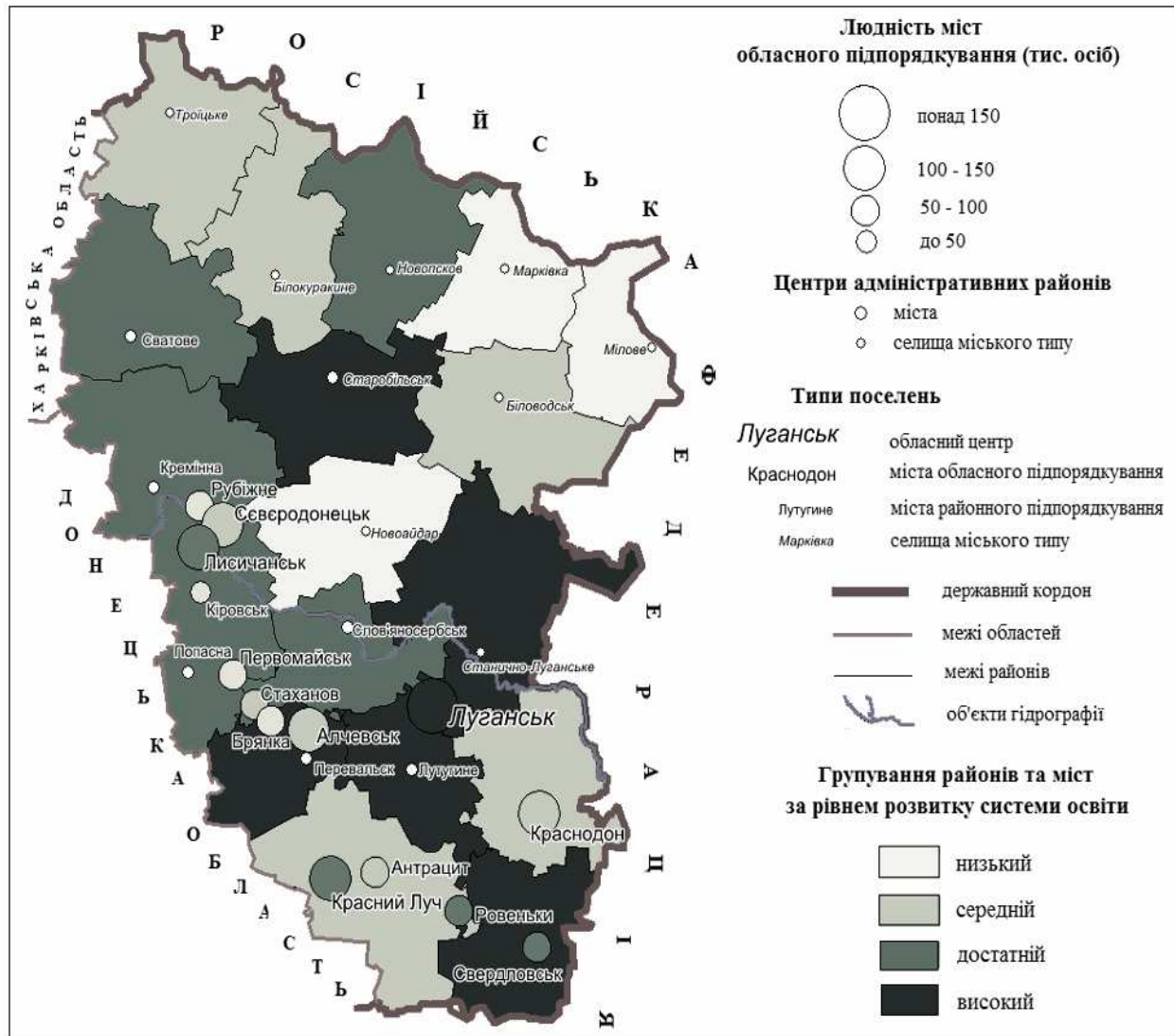

Рис. 3. Групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти (побудовано за власними розрахунками автора)

Проведене дослідження свідчить про територіальні відмінності у розвитку системи освіти Луганської області, які мають бути враховані під час стратегічного планування розвитку системи освіти регіону.

Слід зазначити, що однією з важливих проблем розвитку системи освіти Луганської області є не відповідність кількості дошкільних навчальних закладів потребам населення, особливо в сільській місцевості. Слід розширити мережу дошкільних закладів в тих районах, де спостерігається їх дефіцит. Найбільш гострою ця проблема є в Перевальському, Сватівському, Біловодському, Лутугинському, Попаснянському, Новопсковському районах, де наванта-

ження у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 осіб значно перевищує середньо обласні значення.

В системі загальної середньої освіти необхідним є створення шкільних округів та забезпечення транспортного підвезення учнів із віддалених районів сільської місцевості, особливо в північних районах області. Перспективним є функціонування навчально-виховних комплексів, в яких поєднуються дошкільна, загальна середня та позашкільна підсистеми освіти. Побідні форми оптимізації мережі закладів системи освіти можна запропонувати в районах та містах обласного підпорядкування з високим та достатнім рівнем розвитку системи освіти для по-

дальшого їх ефективного розвитку.

Мережа професійно-технічної освіти потребує об'єднання закладів шляхом їх укрупнення на основі попереднього аналізу регіонального ринку праці відповідно до потреб у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях вищої категорії. Пріоритетним завданням підсистеми професійно-технічної освіти є прогнозування кадрових потреб у районно-галузевому розрізі, передусім в промислово-розвинених південно-східних, південних та південно-західних районах області, підготовка фахівців за новими перспективними професіями, що мають попит на регіональному ринку праці.

Проблеми удосконалення підсистеми вищої освіти Луганської області пов'язані з необхідністю оптимізації мережі вищих навчальних закладів регіону з урахуванням перспектив інноваційного розвитку його економіки у форматі «наука – освіта – виробництво – бізнес», який передбачає створення регіональних освітніх та навчально-виробничих комплексів навколо університетських центрів та провідних вищих навчальних закладів. Для ефективного функціонування закладів освіти усіх підсистем освіти Луганської області необхідним є оновлення та модернізація їх матеріально-технічної бази у відповідності з

сучасними тенденціями та вимогами інформатизації та комп'ютеризації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене суспільно-географічне дослідження системи освіти Луганської області дозволило встановити територіальні особливості її розвитку та запропонувати напрями її удосконалення.

Виявлено, що високий рівень розвитку системи освіти характерний для районів півдня, південного сходу та південного заходу області, за винятком Антрацитівського та Краснодонського районів, а також для Старобільського району. В переважній більшості райони з достатнім рівнем розвитку системи освіти розташовані на заході регіону, а з низьким та середнім – на півночі. Міста обласного підпорядкування також диференційовані за рівнем розвитку системи освіти, безперечним лідером є м. Луганськ.

Встановлені територіальні особливості розвитку системи освіти Луганської області слід враховувати під час розробки регіональної, а також районних і міських програм розвитку як системи освіти в цілому, так і окремих її підсистем, приділяючи більш детальну увагу проблемним у цьому відношенні територіям.

Список використаних джерел:

1. *Lugovij V.I. Upravlinnya osvityou: navch. posibnik dlya slukhachiv, aspirantiv, doktorantiv specialnosti «Derzhavne upravlinnya» / V.I. Lugovij. – K.: Vyd-vo UADU, 1997. – 302 s. [Луговий В.І. Управління освітою: навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління» / В. І. Луговий. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.]*
2. *Nacionalna strategiya rozvitku osvity v Ukraini na 2012 – 2021 roky [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf [Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf]*
3. *Nemets K.A. Prostorovyj analiz u suspilnyj geografiji: novi pidkhody, metody, modeli: Monografiya / Nemets K.A., Nemets L.M. – Kharkiv: KhNU, 2013. – 225 s. [Немец К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: Монографія / Немець К.А., Немець Л.М. – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с.]*
4. *Smirnova N.V. Strukturno-funkcionalnye kharakteristiki obrazovatel'nogo processa // Teoreticheskiy zhurnal «Credo» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://credonew.ru/content/view/742/53/> [Смирнова Н.В. Структурно-функціональні характеристики освітнього процесу // Теоретический журнал «Credo» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://credonew.ru/content/view/742/53/>]*
5. *Tukhtarova T.K. Vplyv osvity na ekonomichne zrostantnya krajiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102467.doc.htm [Тухтарова Т.К. Вплив освіти на економічне зростання країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102467.doc.htm]*
6. *Khizhnyak L.M. Derzhavna osvityna politika v umovakh globalizaciyi: poshuky optimalnoyi modeli / L.M. Khizhnyak // Derzhavne budivnytstvo. – 2007. - № 1. – Ch. 2. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/02.pdf [Хижняк Л.М. Державна освітня політика в умовах глобалізації: пошуки оптимальної моделі / Л.М. Хижняк // Державне будівництво. – 2007. - № 1. – Ч. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/02.pdf]*

Summary

Victoria Pankratieva. TERRITORIAL FEATURES AND WAYS OF IMPROVEMENT OF EDUCATION SYSTEM IN LUGANSK REGION.

The article deals with the results of the socio-geographical research of education system in Lugansk region. From the perspective of social geography proposed the interpretation of the essence of the concept of "education", which is understood as a part of sociogeoprocess, manifested in a consistent change in the level of education in accordance with the historical and geographical, ethnic, cultural, mental and socio-economic characteristics of the area.

The analysis of the functions of education, based on a generalization of the classifications identified socio-cultural, socio-economic and socio-political functions was conducted. Special attention is paid to the characteristics of the noosphere and ideological function of education, which is manifested in the ability of education to ensure the formation of the world, civilization, human values and norms of behavior.

Using the methods of space-time analysis performed grouping of districts and cities of regional subordination of Lugansk region on the development of the education system. We found that high developmental levels of the education system is typical for southern, south-eastern and south-western districts, except Antratsitovsky and Krasnodonsky districts and for Starobilsk district. The cities of region subordination are also differentiated by the level of the education system, the undisputed leader is the city of Lugansk

Identified the problems and proposed directions for improvement of the education system in the region. Established territorial characteristics of the education system of Lugansk region should be considered during the development of regional and district and municipal development programs like education system as a whole and its individual sub-systems, paying more attention on problem districts in this respect.

Keywords: education, functions of education, level of education, territorial features grouping.